

Weronika Kostecka

Uniwersytet Warszawski

ORCID 0000-0002-2373-7326

Polskie badania konstruktów dziewczęcości i kobiecości w fantastyce dla młodych dorosłych

Co najmniej od lat dziewięćdziesiątych ubiegłego wieku mamy do czynienia z rozkwitem popkulturowej mody na silne, aktywne, niepokorne bohaterki, wyłamujące się ze spetryfikowanych wzorców, na których opierały się tradycyjne¹ konstrukty dziewczęcości i kobiecości. Tendencja ta jest wyraźna w tak zwanej *chick lit*, komediach romantycznych, tekstach kultury realizujących konwencję obyczajową, sensacyjną, kryminału, thrillera i wielu innych, a także w obszarze szeroko rozumianej fantastyki. Masowo tworzone są książkowe, komiksowe, filmowe i serialowe retellingi baśni ze zbuntowanymi księżniczkami w pierwszoplanowych rolach (jak np. *Saga Księżycowa* Marissy Meyer, wyd. oryg. 2012–2015, czy serial *Dawno, dawno temu*, produkowany przez ABC w latach 2011–2018), dystopie z niepokornymi protagonistkami (*Igrzyska śmierci* Suzanne Collins, wyd. oryg. 2008–2020, czy też *Niezgodna* Veroniki Roth, wyd. oryg. 2011–2013), wizje świata ocalanego przez superbohaterki lub heroiny dopiero odkrywające w sobie siłę (*Mroczne materie* Philipa Pullmana, wyd. oryg. 1995–2000, przeżywające swój renesans dzięki serialowej adaptacji spopularyzowanej przez HBO, 2019–), słowem – najrozmaitsze fantastyczne uniwersa z intrygującymi postaciami kobiecymi. Dużą wagę sposobów kształtowania kulturowych obrazów dziewcząt i kobiet dostrzegają autorzy i autorki nie tylko tekstów publicystycznych i recenzji, lecz także prac badawczych. Jedna z redatorek tomu *Kobieca strona popkultury* zwróciła wprawdzie uwagę, że „niezależnie od tego, czy jest to literatura, kino, teatr czy gry wideo, postaciom żeńskim

---

¹ Mam tutaj na myśli przede wszystkim stereotypowe wizerunki „kobiety-aniola”, które uwydatniały bierność, niewinność, uległość, bezradność, wrażliwość, czułość, skromność itd.; w odniesieniu do tekstów kultury adresowanych do młodych odbiorców pisałam o tym w: W. Kostecka, *Nowe wcielenia kobiecości? Atrybuty bohaterek współczesnej fantastyki dziecięcej i młodzieżowej. Prolegomena*, w: *O czym mówią rzeczy? Świat przedmiotów w literaturze dziecięcej i młodzieżowej*, red. A. Mik, M. Niewieczera, E. Rąbkowska, G. Leszczyński, Wydawnictwo Naukowe i Edukacyjne SBP, Warszawa 2019, s. 110–113. Zob. także L. Marszałek, *Kulturowe uwarunkowania roli kobiety we współczesnym społeczeństwie*, „Seminare. Poszukiwania Naukowe” 2008, nr 1, s. 269.

rzadziej poświęca się osobne omówienia [naukowe]², niemniej w rodzimych badaniach nad literaturą fantastyczną – którym poświęcony jest niniejszy artykuł – można dostrzec zainteresowanie różnymi aspektami konstruktów dziewczęcości i kobiecości.

Moim celem jest zarysowanie stanu polskich badań nad kulturowymi obrazami kobiet i dziewcząt w literaturze fantastycznej adresowanej do młodych dorosłych. O pojęciu i zjawisku (w sensie literackim i rynkowym) *young adult literature* wielokrotnie pisał Michael Cart. Z jego badań wynika, że są to utwory adresowane tradycyjnie do osób między dwunastym a osiemnastym rokiem życia, jednak współcześnie mianem „młodych dorosłych” określa się w tym kontekście także ludzi dwudziesto-, a nawet trzydziestoparoletnich³. Jak wyjaśnia Cart, termin *young adult literature* „jest z natury amorficzny, ponieważ terminy składowe »młodzi dorośli« i »literatura« są dynamiczne, zmieniają się wraz z kulturą i społeczeństwem, które stanowią ich kontekst”⁴. Rozważając różnice między kategorią literatury młodzieżowej a kategorią literatury dla młodych dorosłych, Maciej Skowera pisze:

[...] trudno w pełni pogodzić [tę drugą] z powszechnym w naszym kraju rozumieniem pojęcia „młodzież”. [...] formuła *young adult literature* sugeruje pewne przesunięcie akcentów – zastosujemy ją, jeśli utworom, o których będziemy mówić, bliżej będzie w naszej opinii do literatury dorosłej (zwłaszcza popularnej) niż do tekstów postrzeganych jako dziecięce, a w przypadku nazwy „literatura młodzieżowa” – będzie chyba odwrotnie. Nie oznacza to oczywiście, że mamy do czynienia ze zbiorami rozłącznymi – ten sam utwór może być, w zależności od podejścia osoby poddającej go namysłowi, określanym mianem zarówno młodzieżowego, jak i *young adult*⁵.

W niniejszym tekście określeń „literatura dla młodych dorosłych” oraz „literatura młodzieżowa” dla ułatwienia będę używała zamiennie.

Za kontekst rozważań posłuży mi przegląd prac badawczych dotyczących tej problematyki, z jednej strony w twórczości literackiej dla młodzieży w ogóle, z drugiej zaś – w fantastyce dla czytelników i czytelniczek dorosłych. Jako że szeroko pojęta fantastyka jest częstym wyborem młodych Polaków i Polek⁶, przypuszczalnie odgrywa ona istotną rolę w transmisji wzorców kulturowych, także tych związanych z modelami genderowymi. Dlatego zakładam, że równie istotne jest badanie tych literackich modeli. Chcę zatem pokazać, na czym skupiały się dotychczasowe analizy konstrukcji bohaterek utworów fantastycznych dostępnych na rodzimym

² K. Jewtuch, *Wstęp*, w: *Kobieca strona popkultury*, red. K. Jewtuch, K. Kowalczyk, J. Płoszaj, Stowarzyszenie Badaczy Popkultury i Edukacji Popkulturowej „Trickster”, Wrocław 2016, s. 8.

³ Zob. np. M. Cart, *Young Adult Literature. From Romance to Realism*, American Library Association, Chicago 2010; tenże, *Young Adult Literature. The State of a Restless Art*, „SLIS Connecting” 2016, t. 5, nr 1.

⁴ Tenże, *The Value of Young Adult Literature*, YALSA, <http://www.ala.org/yalsa/guidelines/whitepapers/yalit>, 2008 (tłum. własne – W.K.).

⁵ A. Całek, K. Olkusz, A. Korczak, M. Skowera, *Ta dziwna instytucja zwana fantastyką młodzieżową*, „Creatio Fantastica” 2017, nr 1(56), s. 117.

⁶ Zob. Z. Zasacka, *Czytelnictwo młodzieży szkolnej 2017*, „Rocznik Biblioteki Narodowej” 2020, t. 51, s. 72–75.

rynku wydawniczym, a więc polskich i tłumaczonych, kierowanych (wyłącznie lub m.in.) do młodych dorosłych⁷, a także zaproponować kierunek dalszych eksploracji badawczych.

Kierunki polskich badań nad literaturą dla młodych dorosłych z perspektywy studiów genderowych i krytyki feministycznej

Rodzime badania nad twórczością dla młodzieży skoncentrowane na literackich strategiach kształtowania płci kulturowej w kontekście kobiecej emancypacji, równouprawnienia itd. prowadzone są stosunkowo od niedawna. Jedyna monografia o charakterze przekrojowym poświęcona problematyce *gender* w literaturze zarówno dziecięcej, jak i młodzieżowej, napisana przez Grażynę Lasoń-Kochańską⁸, ukazała się dopiero w 2012 roku⁹. Praca ta, choć przez niektóre badaczki skrytykowana¹⁰, jest istotna jako pionierska w Polsce próba wieloaspektowej analizy twórczości literackiej dla młodych odbiorców – od klasyki (z baśniami włącznie) po utwory późnodziesiątowieczne – pod kątem obecnych w nich archetypowych modeli płciowych oraz ich ewolucji. Rok później ukazało się studium Beaty Rynkiewicz, którego przeważającą część stanowi analiza rodzimych powieści młodzieżowych pod kątem „wizerunków współczesnych dziewczyn”¹¹. Z kolei w 2017 roku Karolina Jędrych opublikowała monografię dotyczącą powieści dla dziewcząt autorstwa Marii Krüger¹²; metodologia badaczki opiera się przede wszystkim na feministycznej krytyce literackiej i studiach genderowych. Wreszcie, w roku 2018, ukazał się tom czasopisma naukowego „Studia Poetica” o temacie przewodnim: „Współczesna twórczość polskich pisarek dla dzieci i młodzieży”, zawierający artykuły częściowo poświęcone analizom konstrukcji bohaterki literackiej z perspektywy feministycznej¹³.

⁷ Na temat definiowania fantastyki młodzieżowej / dla młodych dorosłych zob. A. Całek, K. Olkusz, A. Korczak, M. Skowera, *Ta dziwna instytucja...*, dz. cyt., s. 115–125.

⁸ Zob. G. Lasoń-Kochańska, *Gender w literaturze dla dzieci i młodzieży. Wzorce płciowe i kobiece repertuar tematyczny*, Wydawnictwo Naukowe Akademii Pomorskiej w Słupsku, Słupsk 2012.

⁹ Dla porównania – w piśmiennictwie anglosaskim monografie poświęcone tej problematyce zaczęły się ukazywać jeszcze w latach 90. XX wieku; zob. np. R. Seelinger Trites, *Waking Sleeping Beauty. Feminist Voices in Children's Novels*, Iowa University Press, Iowa City 1997; *Girls, Boys, Books, Toys. Gender in Children's Literature and Culture*, red. B. Lyon Clark, M. Randolph Higgonnet, Johns Hopkins University Press, Baltimore 1999. Wprawdzie Grzegorz Leszczyński już w 2003 roku opisywał konstrukty dziewczęcości i chłopięcości w literaturze m.in. dla młodych czytelników, czynił to jednak z perspektywy nie studiów genderowych, lecz literackiej antropologii dzieciństwa; zob. tenże, *Literatura i książka dziecięca. Słowo – obiegi – konteksty*, CEBID, Warszawa 2003, s. 145–166.

¹⁰ Zob. V. Wróblewska, *Tropem stereotypów płciowych*, „Literatura i Kultura Popularna” 2014, nr 20, s. 194; A. Zabrzewska, *Gender w literaturze dla dzieci. Feministyczna metodologia: Ciało, Głos, Opowieść*, „AVANT” 2019, t. 11, nr 3, s. 2.

¹¹ Zob. B. Rynkiewicz, *Pomiędzy biernością a buntem. Literackie wizerunki współczesnych dziewczyn w prozie polskiej po roku 1989*, Oficyna Wydawnicza Atut, Wrocław 2013.

¹² Zob. K. Jędrych, *Portret dziewczynki, dziewczyny i kobiety w powieściach Marii Krüger*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2017.

¹³ Zob. „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia Poetica” 2018, t. 6.

Badaczki¹⁴ niejednokrotnie krytkowały sposób kreowania bohaterek oraz żeńskie wzorce socjalizacyjne reprodukowane w rodzimej literaturze dla młodych odbiorców. Lasoń-Kochańska dowodziła, że zakorzenione w pamięci pokoleń baśniowe toposy, wywodzące się z twórczości czterech mężczyzn: Perraulta, Grimmów i Andersena, na długi czas wyznaczyły kształt literackich konstruktów kobiet i dziewcząt. Poddawszy analizie utwory wydane w drugiej połowie XX wieku, stwierdziła ona, że „wzorce kobiecości u Krüger, Ożogowskiej, Boglar i Terakowskiej okazują się stereotypowe, a oczekiwania wobec płci w wieku XX niewiele różnią od tych, które można odnaleźć w *Baśniach braci Grimm* czy *Pamiętce po dobrej matce*”¹⁵. Analogiczne spostrzeżenia przedstawiła Sylwia Borowik, według której w przypadku protagonistek popularnych powieści Marty Fox, Ewy Nowak, Krystyny Siesickiej czy Małgorzaty Musierowicz „głównym marzeniem [...] jest znalezienie »miłości życia«”¹⁶ kosztem ambicji zawodowych i tych związanych z wykształceniem. Słynny cykl powieściowy ostatniej z wymienionych autorek doczekał się wielu głosów krytycznych, zarówno publicystycznych, jak i naukowych. Wśród badaczek najdobitniej wyraziła ową krytykę Anna Pigoń, która zwróciła uwagę między innymi na problem deprecjonowania i ośmieszania w *Jeźycjademie* idei feminizmu, przede wszystkim równouprawnienia¹⁷.

Równolegle badaczki starają się odnaleźć w klasycznej, ale i w najnowszej literaturze bohaterki wyłamujące się z kulturowo-społecznych schematów. Szukają też języka opisu tego typu postaci. Bogumiła Kaniewska pisze o „niegrzecznych bohaterkach literatury dziecięcej”¹⁸, takich jak Carrollowska Alicja czy Pippi Astrid Lindgren, jako o prekursorkach buntowniczek występujących w utworach literackich dla młodych odbiorców w różnym wieku. Bohaterki wykraczające poza tradycyjne wzorce dziewczęcości i kobiecości określane bywają także jako „niepokorne”¹⁹. Akcentowany jest sprzeciw bohaterek wobec rzeczywistości społeczno-kulturowej (przy czym praktycznie nie pojawiają się refleksje nad indywidualistycznymi postawami tych postaci – jako formą owego sprzeciwu – niekoniecznie przeradzającymi

¹⁴ Z premedytacją używam jedynie formy żeńskiej; w Polsce tego typu analizy – w formie pogłębionych studiów, a nie jedynie pretekstowych nawiązań – publikują wyłącznie autorki.

¹⁵ G. Lasoń-Kochańska, *Gender w literaturze...*, dz. cyt., s. 121.

¹⁶ S. Borowik, *Literatura dla dzieci i młodzieży a gender (wybrane przykłady)*, w: *Literatura dla dzieci i młodzieży. Tom 5*, red. K. Tałuć, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2017, s. 122.

¹⁷ Zob. A. Pigoń, *Młodość, miłość, feminizm – czyli o kobietach w Jeźycjademie Małgorzaty Musierowicz. Prolegomena*, „Filoteknos” 2019, nr 9, s. 372.

¹⁸ B. Kaniewska, *Alicja i inne... O niegrzecznych bohaterkach literatury dziecięcej*, w: *Twórczość niepozorna. Szkice o literaturze*, red. J. Grądział-Wójcik, A. Kwiatkowska, L. Marzec, Wydawnictwo Pasaże, Kraków 2015, s. 204–218. Rozpatrywanie kobiecej „grzeczności” jako społeczno-kulturowego problemu nie jest zresztą domeną badaczy literatury dla młodych odbiorców; zob. np. *Uwięzione w grzeczności – obrazy kobiecych inności w tekstach literackich*, red. B. Wałęciuk-Dejneka, Ł.A. Wawryniuk, Wydawnictwo Aureus, Kraków 2015.

¹⁹ B. Kaniewska, *Alicja i inne...*, dz. cyt., s. 218; M. Graban-Pomirska, *W tenisówkach i na wysokich obcasach*, w: *Kultura literacka dzieci i młodzieży u progu XXI wieku*, red. J. Papuzińska, G. Leszczyński, CEBID, Warszawa 2002, s. 200.

się w prospołeczne działania). Kaniewska jako jedna z niewielu zwraca zarazem uwagę, że niemieszcząca się w stereotypowym wzorcu płciowym „niegrzeczna dziewczynka” różni się od grzecznej „niekoniecznie usposobieniem chuliganki”²⁰, a więc skłonnością do wchodzenia w rolę stereotypowo uznawaną za chłopięcą. Jej zdaniem nieschematyczną bohaterkę – jako przykłady badaczka przywołuje Anię i Emilkę, tytułowe bohaterki Lucy Maud Montgomery – cechuje także nienarzucony jej przez innych i przemyślany cel w życiu oraz konsekwentne do niego dążenie²¹. Podobnie rozumuje Iwona Gralewicz-Wolny²².

Wreszcie, osobnych opracowań naukowych doczekała się powieść dla dziewcząt²³. W kontekście badań nad kulturowymi obrazami dziewczęcości i kobiecości szczególnie istotne są refleksje Małgorzaty Wójcik-Dudek, postulującej, „aby współczesna powieść dla dziewcząt nadążała za zmieniającym się światem, a tym samym wspomagała budowanie kobiecej tożsamości w polifonicznym dyskursie w »czasach dekonstrukcji«”²⁴. Postulat ten jest wyrazem świadomości skomplikowania współczesnej rzeczywistości społeczno-kulturowej, która nie może zostać wyczerpująco opisana za pomocą prostych, dychotomicznych kategorii, takich jak pasywność – aktywność, grzeczność – niegrzeczność itd.

Stan polskich badań nad konstruktami dziewczęcości i kobiecości w fantastyce dla młodych dorosłych

W Polsce ukazały się dotychczas dwie monografie dotyczące kulturowych obrazów dziewcząt i kobiet oraz kobiecych narracji w fantastyce. W opublikowanej w 2008 roku pracy Lasoń-Kochańska prowadziła rozważania głównie nad powieściami *fantasy*²⁵. W roku 2020 ukazało się zaś anglojęzyczne studium Ewy Wiśniewskiej poświęcone ewolucji bohaterek wykreowanych przez Ursulę Le Guin²⁶. Z kolei w 2018 roku Maria Głowacka wydała monografię na temat polskiej kobiecej *science fiction*; badaczka skoncentrowała się jednak na kwestiach zewnątrztekstowych – sposobie „funkcjonowania prozy autorek w patriarchalnym, męskocent-

---

²⁰ B. Kaniewska, *Alicja i inne...*, dz. cyt., s. 209.

²¹ Tamże, s. 210.

²² I. Gralewicz-Wolny, *Ania z Zielonego Wzgórza – powieść dla „niegrzecznych” dziewcząt*, w: *Uwolnić Pippi! Twórczość dla dzieci wobec przemian kultury*, red. I. Gralewicz-Wolny, B. Mytych-Forajter, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2013, s. 35.

²³ Zob. M. Graban-Pomirska, *Szkoła narzeczonych. O powieści dla dziewcząt w dwudziestoleciu międzywojennym*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2006; K. Jędrzych, *Portret dziewczynki...*, dz. cyt.

²⁴ M. Wójcik-Dudek, *Czytająca dziewczyna. O przemianach współczesnej powieści dla dziewcząt*, w: *Literatura dla dzieci i młodzieży (po roku 1980)*, red. K. Heska-Kwaśniewicz, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2008, s. 68.

²⁵ Zob. G. Lasoń-Kochańska, *Kobiety opowiadają świat. Szkice o fantastyce*, Wydawnictwo Naukowe Akademii Pomorskiej w Słupsku, Słupsk 2008.

²⁶ Zob. E. Wiśniewska, *The Evolution of Female Characters in the Selected Works by Ursula K. Le Guin*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach. Filia w Piotrkowie Trybunalskim, Piotrków Trybunalski 2020.

rycznym środowisku” autorów i krytyków literackich²⁷. Jak dotąd nie pojawiła się natomiast monografia poświęcona w całości konstruktom dziewczęcości i kobiecości w fantastyce dla młodych dorosłych. Niemniej powstały dość liczne artykuły i rozdziały tomów wieloautorskich dotyczące tej problematyki. Podobnie jak w przypadku literatury dla młodych odbiorców w ogóle, autorzy i autorki, z jednej strony, dekonstruują stereotypowe wzorce kulturowe, z drugiej zaś – starają się opisać literackie strategie kreowania postaci nieszablonowych.

Ostrze krytyki feministycznej w ostatnich latach często wymierzone było w konstrukcję bohaterki słynnego romansu paranormalnego Stephenie Meyer. W opinii Lasoń-Kochańskiej na temat protagonistki *Zmierzchu* jak w soczewce skupiają się problemy, które powinny być badane – i częściowo są – w odniesieniu do bohaterki masowej wyobraźni: Bella jest „wyobcowana ze swojego ciała [...]. Nie ma żadnych uzdolnień i, co gorsza, zainteresowań [...]. Przez wszechmocnego Edwarda nieustannie traktowana jak dziecko [...]. Jej kobiecość jest przy tym fetyszyzowana, określana jako cenny skarb, głównie ze względu na erotyczny powab i kruchość”²⁸. Paradoksalnie, ta zbudowana ze stereotypów postać okazuje się nietypowa; Ksenia Olkusz stwierdza bowiem, że dla protagonistek romansu paranormalnego charakterystyczne są: „ich duża atrakcyjność”, „znakomita kondycja fizyczna”, „niezaprzeczalne walory intelektualne”, a często także „cechy wojowniczek”²⁹. Lasoń-Kochańska odnajduje tylko jeden nietuzinkowy aspekt kreacji Belli: „spojrzenie dziewczyny utkwione w chłopcu [...] stanowi nośnik erotyzmu i w tym sensie jest równoprawne męskiemu”³⁰. Badaczka nawiązuje tu między innymi do własnej refleksji poczynionej kilka lat wcześniej w kontekście rozważań nad bohaterką powieści Ursuli Le Guin (*Otwarte przestworza*), poprzez swoją cielesność rozsadzającą ramy patriarchalnej kultury: „męskie, oceniające spojrzenie nadal stanowi społecznie akceptowaną normę”³¹. Toteż Lasoń-Kochańska poszukuje literackich prób dekonstrukcji owej „normy”. Cielesność i seksualność bohaterki, portretowane przez autorów i autorki czy to w sposób upodmiotowujący, czy to przedmiotowy, są jednak – inaczej niż w przypadku badań nad twórczością dla dorosłych³² – rzadko analizowane przez rodzimych badaczy fantastyki młodzieżowej. Można by próbować to wyjaśnić autocenzurą samych pisarzy i pisarek skutkującą brakiem tego typu tematów w utworach

²⁷ M. Głowacka, *Kobieca proza science fiction w Polsce – teoria trzech kręgów*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2018, s. 9.

²⁸ G. Lasoń-Kochańska, *Gender w literaturze...*, dz. cyt., s. 189.

²⁹ K. Olkusz, *Romans paranormalny*, w: *Materiały do „Słownika Rodzajów Literackich”*, „Zagadnienia Rodzajów Literackich” 2016, t. 59, z. 1, s. 106–107.

³⁰ G. Lasoń-Kochańska, *Gender w literaturze...*, dz. cyt., s. 191.

³¹ G. Lasoń-Kochańska, *Kora, Demeter i inne. Córkę ojców, córki matek*, „Słupskie Prace Filologiczne” 2005, nr 4, s. 191.

³² Zob. tamże; G. Lasoń-Kochańska, *Od Penelopy do Inanny i z powrotem. Kobięce strategie opowiadania mitu i baśni*, „Literatura i Kultura Popularna” 2014, nr 20, s. 131–142; K. Olkusz, *Rozbieranie wampira. Erotyczne imaginacje i seksualne fantazje w romansach paranormalnych / metafizycznych (na wybranych przykładach)*, „Orbis Linguarum” 2015, t. 43, s. 213–228; J. Płoszaj, *Dziewica w potrzasku, seksualna niewolnica i demon w ludzkiej skórze. Mechanizmy kreowania kobiety w roli obiektu erotycznego na przykładzie Achai Andrzeja Ziemiańskiego*, „Literatura Ludowa” 2019, nr 6, s. 45–57.

adresowanych do dzieci i młodszej młodzieży, o czym pisała Joanna Dobosiewicz w kontekście septalogii o Harrym Potterze³³. Zagadnienia cielesności i seksualności bohaterki utworów dla młodych dorosłych stanowią jednak ważny przedmiot analiz prowadzonych za granicą³⁴. Do rodzimych wyjątków należą pod tym względem rozważania Marty Kładź-Kocot nad – jej zdaniem – nieledwie mizoginicznymi obrazami kobiecej seksualności w twórczości Clive’a Staplesa Lewisa między innymi dla młodych czytelników³⁵.

W odniesieniu do cyklu powieściowego Meyer Wójcik-Dudek zwraca uwagę na paradoksalne zderzenie współczesności z tradycją: „nowoczesna opowieść o Belli i Edwardzie, popkulturowej parze będącej transmutacją baśniowych Pięknej i Bestii, wpisuje się w patriarchalny model kulturowy”³⁶. Refleksja nad powielaniem konserwatywnych stereotypów płciowych przez autorów i autorki fantastyki niejednokrotnie powraca w rodzimych badaniach. Lasoń-Kochańska wskazuje na przykład na problematyczną kreację czarodziejki Yennefer występującej w cyklu o wiedźminie³⁷ Andrzeja Sapkowskiego, która, choć bywa określana jako bohaterka „feminizująca”³⁸, zdaniem badaczki przechodzi ewolucję opartą na stereotypach: „Z kobiety niezdolnej do miłości przekształci się w ofiarną rodzicielkę, obarczoną zafiksowaną ideą macierzyństwa”³⁹. Lasoń-Kochańska dekonstruuje także żeńskie wzorce socjalizacyjne ujawniające się w powieściach dla młodych dorosłych; w odniesieniu do fantastyki krytykuje w szczególności *Córkę Czarownicy* Doroty Terakowskiej, dowodząc, iż wychowanie protagonistki „polega na nieustannym przykrawaniu buńczucznej osobowości”, w związku z czym „Dziecko, Dziewczynka, Panienska, Dziewczyna pod presją edukacji rozwija w sobie przede wszystkim tożsa-

³³ Zob. J. Dobosiewicz, *(Nie)edukacyjne niedopowiedzenia – co się stało z seksualnością bohaterów serii książek o Harrym Potterze?*, w: *Harry Potter. Fenomen społeczny – zjawisko literackie – fenomen popkultury*, red. W. Kostecka, M. Skowera, Wydawnictwo Naukowe i Edukacyjne SBP, Warszawa 2014, s. 89–98.

³⁴ Zob. np. B. Younger, *Learning Curves. Body Image and Female Sexuality in Young Adult Literature*, Scarecrow Press, Lanham 2009; J.M. Pulliam, *Monstrous Bodies. Feminine Power in Young Adult Horror Fiction*, McFarland & Company, Jefferson, NC 2014.

³⁵ Zob. M. Kładź-Kocot, *Cień pani Moore. Seksualność, kobiecość i konstrukcje genderowe w twórczości C.S. Lewisa*, „Creatio Fantastica” 2014, nr 4(46), s. 1–21. Zob. także M. Skowera, *Opowieści z innej Narnii. Problem Zuzanny Neila Gaimana jako udoświadczona literatura dziecięca*, „Filoteknos” 2016, nr 6, s. 60–76.

³⁶ M. Wójcik-Dudek, *Siostrzaństwo lektury. O związkach powieści dla kobiet i dziewcząt*, w: *Literatura dla dzieci i młodzieży. Tom 5*, dz. cyt., s. 67.

³⁷ Możliwość zaklasyfikowania wiedźmińskiego cyklu jako literatury m.in. młodzieżowej uzasadnia Kinga Kasperek w: *taż, Ciri – dziecko, dziewczica, cyborg*, w: *Literatura popularna. T. 2. Fantastyczne kreacje światów*, red. E. Bartos, D.K. Chwolik, P. Majerski, K. Niesporek, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2014, s. 251.

³⁸ Tamże, s. 246.

³⁹ G. Lasoń-Kochańska, *Gender w literaturze...*, dz. cyt., s. 179. Uwagi na temat patriarchalnej konstrukcji wiedźmińskiego uniwersum (mimo pozornie feminizującego charakteru opowieści) można znaleźć w: K. Kaczor, *Geralt, czarownice i wampir. Recykling kulturowy Andrzeja Sapkowskiego*, Słowo/Obraz Terytoria, Gdańsk 2006, s. 11; M. Bednarek, *Baśni przeobrażone. Transformacje bajki i baśni w polskiej epice po 1989 roku*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2020, s. 93.

mość rodzajową, nie indywidualną, uwewnętrznia wzorce kulturowe i oczekiwania społeczne⁴⁰.

Oczywiście należy wziąć pod uwagę, że na konstrukcję postaci kobiecej może wpływać wybrana przez autora odmiana fantastyki. Odwołując się do ustaleń poczynionych przez Briana Attebery'ego, Piotr Stasiewicz dowodzi:

[...] za kulturowymi stereotypami dotyczącymi kobiet i mężczyzn w parze idą różnice między dwiema odmianami fantastyki – *fantasy* i *science fiction*. Domeną fantastyki naukowej jest przewrót, wyobrażenie społeczeństw, które nie istnieją, ale które mogłyby istnieć. W ramach tego gatunku o wiele łatwiej wyobrażać sobie społeczeństwa złożone tylko z kobiet lub takie, w których relacje między płciami przebiegają inaczej niż w znanej czytelnikowi empirycznej rzeczywistości. Tymczasem *fantasy* bazuje zasadniczo na tradycyjnych opowieściach i modelach fabularnych, toteż dojrzewanie i wejście w dorosłość w przypadku kobiet ma raczej charakter indywidualnego rozwoju osobowości w ramach kultury, której ramy wyznaczane są przez mężczyzn, a nie mają charakteru wizji przewrotu społecznego czy ukazania społeczeństwa alternatywnego⁴¹.

Tę konstatację uzupełnia Lasoń-Kochańska: „*Fantasy*, oprócz aktywizowania wyobraźni symbolicznej, ma za zadanie indukację rozwoju psychicznego, opartą na wzorcach mitycznych, a te z kolei [...] tworzone były z punktu widzenia psychologii mężczyzny⁴². Refleksje nad zależnością sposobu kreowania bohaterki i żeńskich wzorców socjalizacyjnych od odmiany fantastyki są praktycznie nieobecne w rodzimych badaniach nad fantastyką dla młodych dorosłych. Ów stan rzeczy może wynikać z tego, że badacze i badaczki wybierają na przedmiot analiz przede wszystkim utwory z rynkowego mainstreamu (dodatkowo spopularyzowane przez adaptacje filmowe, serialowe i w postaci gier wideo), te zaś – poza dystopiami, które klasyfikowane są jako *science fiction* – zazwyczaj reprezentują rozmaite odmiany *fantasy* (np. *Harry Potter*, *Opowieści z Narnii*, *Wiedźmin*, *Mroczne materie*, *Zmierzch*). Brakuje również rozważań nad potencjalnymi różnicami w kreowaniu bohaterki przez twórców polskich i zagranicznych. Tego typu refleksje od dawna podejmowane są w badaniach rodzimych w odniesieniu do fantastyki adresowanej do czytelników dorosłych. Jeszcze w latach osiemdziesiątych XX wieku Andrzej Niewiadowski

⁴⁰ G. Lasoń-Kochańska, *Gender w literaturze...*, dz. cyt., s. 120–121.

⁴¹ P. Stasiewicz, *Między światami. Intertekstualność i postmodernizm w literaturze fantasy*, Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, Białystok 2016, s. 226. Por. S. Borowska-Szerszun, *Między historią a fantazją. Medievalizm i głos kobiet w Pieśni dla Arbonne Guya Guvriela Kaya*, „*Creatio Fantastica*” 2019, nr 2(60), s. 27–40. Na temat charakterystycznych się odmiennymi typami bohaterki modeli: howardowskiego (*fantasy przygodowa*) oraz tolkienowskiego (*fantasy epicka*) zob.: J. Płoszaj, *Powabne wybranki Mordimera Madderdina. Kreacje i role postaci kobiecych w cyklu inkwizytorским Jacka Piekary na tle przygodowego schematu fabularnego*, w: *Kobieca strona popkultury*, dz. cyt., s. 36–38. O przemianach w sposobach konstruowania bohaterki *fantasy* zob. tamże, s. 38–39; P. Stasiewicz, *Między światami*, dz. cyt., s. 226–251.

⁴² G. Lasoń-Kochańska, *Kobiety opowiadają świat*, dz. cyt., s. 44. Przy czym w innej publikacji Lasoń-Kochańska przytacza „żeński scenariusz indywiduacji” opracowany przez Pię Skogemann i Annis Pratt, będący odpowiednikiem „męskiego” monomitu Josepha Campbella; *taż*, *Kora, Demeter i inne*, dz. cyt., s. 196–197.

dowodził, że ówczesna polska fantastyka naukowa bywała „nad wyraz pruderyjna, a do tego programowo antyfeministyczna, ale zarzut, że kobieta nie odgrywa w niej żadnej roli, mija się z prawdą”⁴³. Po trzydziestu latach Natalia Lemann stwierdza, że „w Polsce do dnia dzisiejszego nie wykształciła się fantastyka feministyczna, podczas gdy pisarki anglosaskie od dawna wiedzą, że SF jest idealnym medium krytyki systemu patriarchalnego”⁴⁴. Równolegle Kinga Kasperek, koncentrując się z kolei na *fantasy*, wskazuje: „Polska fantastyka nie wydaje się idealnym miejscem na rewolucje genderowe. Role płciowe są raczej tradycyjne i ze świecą szukać bohaterów i bohaterek, którzy dokonują transgresji w tej przestrzeni”⁴⁵. Badania nad poszczególnymi odmianami fantastyki dla młodych dorosłych z perspektywy krytyki feministycznej i *gender studies* czekają na zainicjowanie.

Od około dwóch dekad rozwija się w Polsce nurt badań nad fantastyką skoncentrowany na kobiecych retellingach, opowieściach kształtujących *herstory*, dekonstruujących tradycyjne wizerunki kobiet i proponujących nowe, odkrywających perspektywę kobiet w kontrze do narracji męskocentrycznych. Ponownie – badania te dotyczą przede wszystkim utworów kierowanych do odbiorców dorosłych. „Trzeba ukraść mit” – postulowała Kazimiera Szczuka w 2001 roku, zainspirowana twórczością autorek czerpiących z koncepcji Rolanda Barthes’a⁴⁶. Trzy lata później Lasoń-Kochańska wskazywała:

Idea stworzenia nowej tradycji, nowej opowieści i nowego języka jest w kobiecej literaturze (i krytyce) ostatnich lat tematem wręcz obsesyjnym. Konwencja fantastyczna odsłania tu szczególne możliwości i umożliwia różne strategie. Jedną z nich jest przepisywanie baśni i mitów, tendencja zauważalna zwłaszcza wśród pisarek brytyjskich i amerykańskich⁴⁷.

Badaczka niejednokrotnie analizowała z tej perspektywy twórczość Angeli Carter, Marion Zimmer Bradley czy Ursuli K. Le Guin⁴⁸. „Renarracyjny nurt kobiecej *fantasy*” współtworzony przez Bradley, a także Robin McKinley analizował Stasiewicz⁴⁹. Z kolei o stosowanych przez Carter strategiach reinterpretujących z feministycznej perspektywy klasyczne baśnie pisały, obok Lasoń-Kochańskiej,

---

⁴³ A. Niewiadowski, *Romantyczne widzenie świata*, „Fantastyka” 1983, nr 3(6), s. 23.

⁴⁴ N. Lemann, *Wielka cisza w (polskim) kosmosie – (nie)obecność kobiet w polskiej fantastyce socjologicznej doby PRL*, „Kultura Popularna” 2014, nr 2, s. 104.

⁴⁵ K. Kasperek, *Ciri...*, dz. cyt., s. 245. Wprawdzie w tym samym czasie w artykule publicystycznym Joanna Kułakowska twierdziła: „Fantastyka długo była obszarem »męskiej przygody«. Dziś Polki wydeptują na nim męskie drogi”, miała jednak na myśli nie tyle ewolucję strategii obrazowania bohaterek, ile tworzenie fantastyki przez kobiety; też, *Fantastyka, kobieca przygoda*, „Nowa Fantastyka” 2012, nr 3, s. 4.

⁴⁶ K. Szczuka, *Kopciuszek, Frankenstein i inne. Feminizm wobec mitu*, EFKA, Kraków 2001, s. 5.

⁴⁷ G. Lasoń-Kochańska, *Córki Penelopy. Kobiety wobec baśni i mitu*, „Słupskie Prace Filologiczne. Seria Filologia Polska” 2004, nr 3, s. 173.

⁴⁸ Zob. tamże; G. Lasoń-Kochańska, *Kobiety opowiadają świat*, dz. cyt.; też, *Od Penelopy do Inanny...*, dz. cyt.

⁴⁹ Zob. P. Stasiewicz, *Między światami*, dz. cyt., s. 228–251.

także Urszula Śmietana⁵⁰, Anna Pekaniec⁵¹, Katarzyna Slany⁵² oraz autorka niniejszego artykułu⁵³ – dwie ostatnie badaczki uwzględniły w analizach kobiecych retellingów baśni także twórczość innych pisarek: Emmy Donoghue oraz Tanith Lee. Opublikowano też rozważania nad konstrukcją bohaterek w utworach Gaimana: w opowiadaniach *Szkló, śnieg i jabłka* i *Śpiąca i wrzecziono* oraz w powieści *Gwiazdny pył*, które – jak sądzę – z mniejszymi wątpliwościami niż w przypadku opowieści wspomnianych pisarek można zaklasyfikować jako adresowane między innymi do młodych dorosłych⁵⁴; w analizie kreacji protagonistek wykorzystane zostały kategorie dziwności, niesamowitości i potworności jako cechy, które opisują nieprzystawalność postaci do spetryfikowanych kulturowo-społecznych norm. Polskie badania nad *herstory* w fantastyce nie ograniczają się jednak do retellingów baśni (choć ten nurt z pewnością dominuje): Slany zaprezentowała interpretację *Rutki* Joanny Fabickiej jako kobiecej narracji o Holokauście, a więc funkcjonującej poza uznawanymi za normatywne świadectwami męskimi⁵⁵.

Rozważania nad literackimi strategiami konstruowania – czy też rekonstruowania – *herstory* przez twórców fantastyki są szczególnie ciekawe w kontekście popkulturowej mody na postaci wojowniczek, superbohaterek oraz generalnie wytrwale emancypujące się protagonistki, o której wspomniałam we wstępie tego artykułu. Polscy badacze i badaczki fantastyki publikowanej w ostatnich kilku dekadach częstokroć wykazują się podejściem krytycznym nie tylko wobec stereotypów płciowych obecnych w analizowanych przez nich utworach, lecz także wobec strategii literackich mających na celu przełamanie tych stereotypów. Lasoń-Kochańska wskazuje, że „wśród współczesnych [...] koncepcji odradzającej się kobiecości można zauważyć myśl wiodącą; towarzyszy jej chęć ucieczki od definiowania kobiety

⁵⁰ Zob. U. Śmietana, *Re-Grimm-owanie baśni. Kulturoterapia Angeli Carter*, „Czas Kultury” 2004, nr 4, s. 48–57.

⁵¹ Zob. A. Pekaniec, *Jak przerobić baśnie na zaangażowane utopie? Twórczość prozatorska Angeli Carter*, „Dzieciństwo. Literatura i Kultura” 2020, t. 2, nr 1, s. 170–191.

⁵² Zob. K. Slany, *Orbis exterior w baśni magicznej i jego symbolika* w *Oblubienicy Tygrysa i Towarzystwie wilków Angeli Carter*, w: *Geografia krain zmyślonych. Wokół kategorii miejsca i przestrzeni w literaturze dziecięcej, młodzieżowej i fantastycznej*, red. W. Kostecka, M. Skowera, Wydawnictwo Naukowe i Edukacyjne SBP, Warszawa 2016, s. 269–286; K. Slany, *Powrót Śnieżki. Opowieść o jabłku Emmy Donoghue*, w: *Literatura i inne sztuki w przestrzeni edukacyjnej dziecka*, red. A. Ungeheuer-Gołąb, U. Kopeć, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2016, s. 177–186.

⁵³ Zob. W. Kostecka, *Baśń postmodernistyczna: przeobrażenia gatunku. Intertekstualne gry z tradycją literacką*, Wydawnictwo Naukowe i Edukacyjne SBP, Warszawa 2014, s. 232–240; też, *Baśniowe herstory. Postmodernistyczne strategie reinterpretacyjne Angeli Carter, Tanith Lee i Emmy Donoghue*, „Creatio Fantastica” 2016, nr 2(53), s. 23–39.

⁵⁴ Zob. też, *Dziwne, niesamowite, potworne. Bohaterki postmodernistycznych baśni Neila Gaimana*, w: *Łapacz snów. Studia o twórczości Neila Gaimana*, red. też, A. Mik, M. Skowera, Wydawnictwo Naukowe i Edukacyjne SBP, Warszawa 2018, s. 159–179.

⁵⁵ Zob. K. Slany, *Kobieca opowieść o Zagładzie na przykładzie genologii kobiet w Rutce Joanny Fabickiej*, w: *(Od)pamiętywanie – gry z przeszłością w literaturze dla dzieci i młodzieży*, red. B. Niesporek-Szamburska, M. Wójcik-Dudek, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2018, s. 213–225.

poprzez mężczyznę, od porównania przez opozycję⁵⁶. Autorzy i autorki zauważają jednak, że owa ucieczka sprowadza się nieraz do zacierania wspomnianej opozycji poprzez przyjmowanie przez bohaterki ról i cech stereotypowo przynależnych bohaterom. W odniesieniu do utworów publikowanych na przełomie lat pięćdziesiątych i sześćdziesiątych XX wieku Joanna Płoszaj stwierdza, iż ewolucja *fantasy* doprowadziła do zmian, które „umożliwiły stworzenie galerii wielowymiarowych bohaterek, często występujących w rolach przypisanych początkowo sylwetkom męskim – postaci zindywidualizowanych, choć siłą rzeczy wpisanych w znane i utrwalone schematy fabularne”⁵⁷. Analizując późniejszą o parę dekad twórczość Feliksa Kresa, Krzysztof Uniłowski formułuje podobną refleksję: bohaterki, „których udziałem stał się »genderowy« awans, dzieliły zainteresowania i fascynacje przypisane kulturowo brzydszej płci”⁵⁸. Natomiast te występujące w wiedźmińskim uniwersum wykreowanym przez Sapkowskiego – zdaniem badacza – „zrazu wydają się skrojone na zamówienie jeśli nie feministek, to przynajmniej redaktorek prasy kobiecej, lansujących współczesny typ kobiety wyzwolonej i kobiety sukcesu. [...] Łatwo jednak zauważyć, jak mocno włada nimi resentyment i jak bardzo pozostają uzależnione od obiektu negacji, od wzorca osobowego i losu, przed którym uciekają”⁵⁹. Z kolei rozpatrując obrazy dziewcząt i kobiet w późnodwudziestowiecznej i w dwudziestopierwszowiecznej fantastyce dziecięcej i młodzieżowej, w jednej ze swoich publikacji pytałam o to, w jakim stopniu współczesne literackie kreacje bohaterek wiążą się z faktycznie nową koncepcją kobiecości i negują wizerunki tradycyjne, w jakiej zaś mierze te kreacje tworzone są poprzez proste odwzorowanie tradycyjnych modeli męskości⁶⁰. Odwołując się do refleksji Amber E. Kinser na temat zjawiska *fake* feminizmu, postawiłam tezę – którą weryfikuję w aktualnie prowadzonych badaniach – iż „»aktywność« [bohaterki] wyrażona jedynie pustym gestem polegającym na sięgnięciu po przedmiot czy strój zarezerwowany dotąd dla bohaterów płci męskiej oraz naśladowaniu »męskiego« stylu działania nie jest jeszcze aktywnością z ducha feministyczną”⁶¹.

Refleksje na temat strategii literackiej, którą można by określić jako inwersję stereotypowych cech płciowych – w szczególności kreowanie bohaterek występujących w rolach tradycyjnie uznawanych za męskie – są obecne w badaniach nie tylko fantastyki dla młodych dorosłych, lecz także literatury dla młodych odbiorców w ogóle. Przy czym tego typu rozważania dotyczą przede wszystkim literatury dziecięcej. Przykładowo na genezę operowania stereotypami płciowymi jako cechami antynomicznymi wskazała już Lasoń-Kochańska, która w kontekście tradycyjnych baśni pisała o „opozycyjnym wyobrażeniu męskości i kobiecości: siła / słabość, aktywność / pasywność, pomysłowość / bierność itp.”⁶². W odniesieniu do tekstów

⁵⁶ G. Lasoń-Kochańska, *Córki Penelopy*, dz. cyt., s. 175.

⁵⁷ J. Płoszaj, *Powabne wybranki...*, dz. cyt., s. 39.

⁵⁸ K. Uniłowski, *Wojowniczkki, czarodziejki i kochanki. Pamięci wiedźmy Saymoore*, „Opcje” 2003, nr 3, s. 22.

⁵⁹ Tamże.

⁶⁰ Zob. W. Kostecka, *Nowe wcielenia kobiecości?*, dz. cyt., s. 107.

⁶¹ Tamże, s. 110.

⁶² G. Lasoń-Kochańska, *Gender w literaturze*, dz. cyt., s. 33.

współczesnych Krystyna Zabawa zwróciła uwagę: „Część utworów [...] zdaje się brać odwet na patriarchalnie urządzonym świecie poprzez odwracanie stereotypu, czyli ukazywanie bohaterek / bohaterów o cechach przeciwnych do przypisywanych tradycyjnie ich płci”⁶³. Z kolei Ewelina Seklecka i Anna Walicka stwierdzają, że „w lekturach [szkolnych] pojawiają się dziewczynki lub dziewczyny, które zaskarbiają sobie podziw chłopców, imponują im jednak tym, że każda z nich jest »jak chłopak«. Dziewczynki wykraczające w ten sposób poza stereotyp postrzegane są pozytywnie, gdyż ich »chłopięce zachowania« nobilitują je i umożliwiają wstęp do chłopięcego świata”⁶⁴. Sądzę, że przywołane tu rozważania mają charakter uniwersalny, a płynące z nich wnioski z powodzeniem można by odnieść także do literatury dla młodych dorosłych.

Nowe kierunki badań

Ważne stanowisko w dyskusji na temat literackich strategii kształtowania modeli płciowych zajęła Adrianna Zabrzewska. Jej badania dotyczyły literatury dziecięcej, jednak zaprezentowane przez nią konkluzje można – a w mojej opinii wręcz należy – odnieść także do młodzieżowej. Jako jedna z nielicznych badaczek literatury dla młodych czytelników i czytelniczek Zabrzewska używa w kontekście ról płciowych pojęcia subwersywności⁶⁵ i zarazem czyni z niej niejako postulat programowy adresowany do twórców:

[...] w subwersywnych reprezentacjach płci nie chodzi o to, [...] by automatycznie wpisać bohaterów chłopięcych w paradygmat ciepła emocjonalnego, troski o drugiego człowieka, ugodowości na drodze wzajemnej komunikacji, a bohaterki dziewczęce – w paradygmat chłodnej racjonalności, niezależności, asertywności i zdolności do zabiegania o własne cele. Chodzi raczej o to, by pokazać, że wszystkie osoby mogą przyjmować na siebie różne role w zależności od tego, czego wymaga dana sytuacja⁶⁶.

Tak rozumiane subwersywne modele kobiecości zaczynają być też obiektem zainteresowania badaczy fantastyki dla młodych odbiorców. Aleksandra Wasilewska pisze o słynnej (i pełnoprawnej) towarzysze Harry’ego i Rona. Hermiona „reprezentuje rozum” oraz „cehuje się odpowiedzialnością i niezależnością, na które nie stać jej męskich przyjaciół, podczas gdy to właśnie im przypisuje się te cechy”, a jednocześnie, kierując się feministyczną etyką troski, przejęta opresją wobec skrzatów domowych „postanawia ulżyć ich losowi i czyni to w sposób, w jaki kobiety potrafią

⁶³ K. Zabawa, *Rozpoczęta opowieść. Polska literatura dziecięca po 1989 roku wobec kultury współczesnej*, Wydawnictwo WAM, Kraków 2013, s. 265.

⁶⁴ E. Seklecka, A. Walicka, *Męskość i kobiecość w lekturach szkolnych – opis i analiza projektu „Równia Literacka” Fundacji Punkt Widzenia*, „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia de Cultura” 2016, t. 8, s. 47–48.

⁶⁵ O subwersywnej kreacji Pippi Pończoszanki pisała Beata Mytych-Forajter, nie używając jednak tego pojęcia: „Silna Pippi sytuuje się na skrzyżowaniu stereotypowo fundowanych modeli chłopięcości i dziewczęcości, przemieszczając tylko pozornie naturalną granicę pomiędzy silnym chłopcem a ładną dziewczynką. Nie jest ani tu, ani tam, zawsze pomiędzy, w ruchu”; też, *Uwolnić Pippi!*, w: *Uwolnić Pippi!*, dz. cyt., s. 19.

⁶⁶ A. Zabrzewska, *Gender w literaturze dla dzieci*, dz. cyt., s. 13.

walczyć o swoje prawa: zakłada organizację⁶⁷. Ta popularna bohaterka była też rozpatrywana jako połączenie dwóch wizerunków kobiety: troskliwej i empatycznej opiekunki i pocieszycielki oraz odważnej wojowniczką, władającej magiczną różdżką zamiast miecza⁶⁸. Z kolei Aleksandra Majak zwraca uwagę na niekonwencjonalną protagonistkę *Mrocznych materii*, Lyrę, i wyjaśniając prawa rządzące fantastycznym uniwersum Philipa Pullmana, wskazuje: „dajmony dzieci mogą zmieniać kształt, gdyż ich osobowości nie są jeszcze ostatecznie uformowane. Formowanie osobowości polegać powinno, według autora, na niezależnym ustanawianiu »ja«, nie zaś na wpływie społecznych i genderowych oczekiwań⁶⁹. Skrajny wpływ owych oczekiwań na kształtowanie się tożsamości płciowej i – szerzej – społecznej analizuje natomiast Szymon Cieśliński na przykładzie protagonistki *Igrzysk śmierci* Suzanne Collins. O ile Zabrzewska postulowała, przypomnijmy, by kreować bohaterów i bohaterki przyjmujących rozmaite role społeczne w zależności od potrzeb wynikających z danej sytuacji, o tyle badacz wskazuje, że owa różnorodność ról również bywa narzędziem społecznej opresji. Jak dowodzi, pożądane społecznie wizerunki – przede wszystkim zakochanej dziewczyny, przyszłej żony i matki itd., ale też nieustraszonej wojownicy – zostają Katniss narzucone i medialnie skonstruowane⁷⁰.

Autentycznie subwersywną bohaterkę Kasperek widzi w stworzonej przez Sapkowskiego słynnej Ciri. Jest ona zdaniem badaczki „przedstawicielką nowej generacji bohaterek *fantasy* – postpłciową, androginiczną, wyzwoloną spod genderowego normatywizmu, której daleko do kolejnej wariacji na temat kobiety wojownicy lub nagrody do zdobycia⁷¹. Kasperek upatruje oryginalność tej postaci właśnie w wymykaniu się wszelkim konwencjonalnym kategoriom: nie jest to ani szowinistycznie wykreowana dziewczyna w opałach, ani kobieta będąca „w relacji z figurą Bogini⁷², ani odpowiedniczka superbohatera. Analizując konstrukcję tej protagonistki, badaczka posługuje się pojęciem subwersywności i dowodzi, że to

⁶⁷ A. Wasilewska, *Czy Hermiona jest kobietą? Konstrukty kobiecości w serii o Harrym Potterze*, w: *Harry Potter*, dz. cyt., s. 83, 85.

⁶⁸ Zob. W. Kostecka, *Nowe wcielenia kobiecości?*, dz. cyt., s. 120. Należy odnotować, że z kolei Kaniewska uważa bohaterkę Rowling za wykreowaną w sposób najzupełniej stereotypowy: „Teksty dla dzieci oferują wiele wzorców konwencjonalnych, bezpiecznych, zgodnych ze stereotypowym [...] podziałem ról, utrwalających tradycyjne przekonania. [...] Hermiona Granger wyróżniała się spośród trójga przyjaciół wyjątkową dozą kujoństwa i przemądrzaństwa. Ot, typowa wzorowa uczennica, której wyuczona wiedza (a i dobre maniery) nieraz ratowały z kłopotów Harry’ego i Rona. I gdyby nie niezwykle okoliczności, pozostałaby prymuską, zdolną, zawsze przygotowaną i dobrze wychowaną”; B. Kaniewska, *Alicja i inne...*, dz. cyt., s. 208.

⁶⁹ A. Majak, *Transgresja i opowieść w Mrocznych materiałach Philipa Pullmana*, „Czy/tam/ czy/tu” 2016, nr 1–2, s. 38.

⁷⁰ Zob. S. Cieśliński, *Katniss Everdeen, dziewczyna, która igra z ogniem*, w: *Kobieca strona popkultury*, dz. cyt., s. 28. PR-owski, nieuzgodniony z bohaterką proces przeobrażania jej ze zdeklarowanej myśliwej w „księżniczkę” i celebrytkę o perfekcyjnym wyglądzie oraz – również narzuconym i skonstruowanym – zauważalnym seksapilu analizowała w: W. Kostecka, *Nowe wcielenia kobiecości?*, dz. cyt., s. 123–124.

⁷¹ K. Kasperek, *Ciri...*, dz. cyt., s. 245–246.

⁷² Tamże, s. 248.

właśnie dzięki niej Ciri jest bohaterką wywrotową, która rozsadza zarówno swoje fantastyczne uniwersum, jak i gatunkowe ramy *fantasy*. Na to samo zwraca uwagę Stasiewicz: „Ciri desperacko walczy [...] o coś, co można by nazwać fabularną wolnością – wszystkie jej działania wiążą się z tym, by nie zostać typową bohaterką *epic fantasy*”⁷³.

Uwagi końcowe

Kasperek stawia tezę, zgodnie z którą Ciri, stworzona przez Sapkowskiego pod koniec XX wieku – najpierw dziecko, a wraz z rozwojem opowieści: dziewczyna i młoda kobieta – „jest zapowiedzią nowego typu bohaterek w fantastyce. [...] W postaci Ciri ukazany został rozpad wszystkich ustalonych przez kanon cech przypisywanych herosom i heroskom. [...] Ta postmodernistyczna bohaterka jest zapowiedzią nowego, postpłciowego typu postaci i końca pewnego etapu w fantastyce”⁷⁴. Wypada w tym miejscu postawić pytanie: czy ta opinia, sformułowana przez badaczkę w 2014 roku, jest słuszna? Czy jest słuszna z dzisiejszej perspektywy? Sądzę, że zagadnienia związane z przeobrażeniami kulturowych wizerunków dziewcząt i kobiet, subwersywnymi strategiami konstrukcji bohaterek, ale też z postfeministycznymi (w znaczeniu *false / fake* feminizmu)⁷⁵ kreacjami postaci występujących w fantastyce młodzieżowej wyznaczają niezwykle interesujący kierunek badań tego typu literatury.

Fantastyka dla młodych dorosłych jest bardzo prężnie rozwijającym się segmentem rynku książki. Powstają też liczne adaptacje (dystrybuowane na masową skalę m.in. przez platformy streamingowe) powieści z tego obszaru, by wspomnieć szczególnie popularne w ostatnim czasie seriale na podstawie *Wiedźmina*, *Mrocznych materii* oraz *Cienia i kości* czy wcześniejsze, a wciąż funkcjonujące w obiegu masowym ekranizacje *Igrzysk śmierci*, *Niezgodnej*, *Dawcy*, *Zmierzchu*, *Harry’ego Pottera* itd. W popkulturze pojawia się coraz więcej heroin prozy fantastycznej, z których część choć na chwilę zyskuje status ikonicznych i przypuszczalnie ma wpływ na kształtowanie się obrazów dziewczęcości i kobiecości w myśleniu młodych odbiorców i odbiorczyń. Stereotypy płciowe widoczne w konstrukcji bohaterek oraz w żeńskich schematach inicjacyjnych i wzorcach socjalizacyjnych wydają się już dość dobrze rozpoznane w rodzimych badaniach nad fantastyką młodzieżową. Dlatego też w odniesieniu do utworów z popkulturowego mainstreamu, ale też tych spoza niego, za ważne zadania badawcze uznaję: identyfikację i analizę niekonwencjonalnych strategii konstruowania tych wizerunków i wzorców, demaskowanie projektów literackich o pozornie emancypacyjnym charakterze oraz poszukiwanie mitotwórczych – a więc kształtujących nowy przekaz społeczno-kulturowy – obrazów kobiecości. W Polsce, gdzie debata społeczna nad definicją kobiecości i rolą

⁷³ P. Stasiewicz, *Między światami*, dz. cyt., s. 228.

⁷⁴ K. Kasperek, *Ciri...*, dz. cyt., s. 259–260.

⁷⁵ Zob. F. Adriaens, *Post Feminism in Popular Culture. A Potential for Critical Resistance?*, „Politics and Culture” 2009, nr 4, <https://politicsandculture.org/2009/11/09/post-feminism-in-popular-culture-a-potential-for-critical-resistance/> (dostęp: 15.07.2021).

kobiet toczy się niezwykle dynamicznie i wciąż jest wyraźnie potrzebna, taki kierunek badań byłby szczególnie istotny.

Bibliografia

- Adriaens Fien, *Post Feminism in Popular Culture. A Potential for Critical Resistance?*, „Politics and Culture” 2009, nr 4, <https://politicsandculture.org/2009/11/09/post-feminism-in-popular-culture-a-potential-for-critical-resistance/> (dostęp: 15.07.2021).
- „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia Poetica” 2018, t. 6.
- Bednarek Magdalena, *Baśni przeobrażone. Transformacje bajki i baśni w polskiej epice po 1989 roku*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Poznań 2020.
- Borowik Sylwia, *Literatura dla dzieci i młodzieży a gender (wybrane przykłady)*, w: *Literatura dla dzieci i młodzieży. Tom 5*, red. Katarzyna Tałuć, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2017, s. 120–133.
- Borowska-Szerszun Sylwia, *Między historią a fantazją. Mediewalizm i głos kobiet w Pieśni dla Arbonne Guya Guvriela Kaya*, „Creatio Fantastica” 2019, nr 2(60), s. 27–40.
- Całek Anita, Olkusz Ksenia, Korczak Aleksandra, Skowera Maciej, *Ta dziwna instytucja zwana fantastyką młodzieżową*, „Creatio Fantastica” 2017, t. 56, nr 1, s. 115–125.
- Cart Michael, *The Value of Young Adult Literature*, YALSA, <http://www.ala.org/yalsa/guidelines/whitepapers/yalit>, 2008 (dostęp: 15.07.2021).
- Cart Michael, *Young Adult Literature. From Romance to Realism*, American Library Association, Chicago 2010.
- Cart Michael, *Young Adult Literature. The State of a Restless Art*, „SLIS Connecting” 2016, t. 5, nr 1.
- Cieśliński Szymon, *Katniss Everdeen, dziewczyna, która igra z ogniem*, w: *Kobieca strona popkultury*, red. Katarzyna Jewtuch, Kamila Kowalczyk, Joanna Płoszaj, Stowarzyszenie Badaczy Popkultury i Edukacji Popkulturowej „Trickster”, Wrocław 2016, s. 13–32.
- Dobosiewicz Joanna, *(Nie)edukacyjne niedopowiedzenia – co się stało z seksualnością bohaterów serii książek o Harrym Potterze?*, w: *Harry Potter. Fenomen społeczny – zjawisko literackie – fenomen popkultury*, red. Weronika Kostecka, Maciej Skowera, Wydawnictwo SBP, Warszawa 2014, s. 89–98.
- Girls, Boys, Books, Toys. Gender in Children’s Literature and Culture*, red. Beverly Lyon Clark, Margaret Randolph Higonnet, Johns Hopkins University Press, Baltimore 1999.
- Głowacka Maria, *Kobieca proza science fiction w Polsce – teoria trzech kręgów*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2018.
- Grabana-Pomirska Monika, *Szkoła narzeczonych. O powieści dla dziewcząt w dwudziestoleciu międzywojennym*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2006.
- Grabana-Pomirska Monika, *W tenisówkach i na wysokich obcasach*, w: *Kultura literacka dzieci i młodzieży u progu XXI wieku*, red. Joanna Papuzińska, Grzegorz Leszczyński, CEBID, Warszawa 2002, s. 194–201.
- Gralewicz-Wolny Iwona, *Ania z Zielonego Wzgórza – powieść dla „niegrzecznych” dziewcząt*, w: *Uwolnić Pippi! Twórczość dla dzieci wobec przemian kultury*, red. Iwona

- Gralewicz-Wolny, Beata Mytych-Forajter, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2013, s. 25–35.
- Jewtuch Katarzyna, *Wstęp*, w: *Kobieca strona popkultury*, red. Katarzyna Jewtuch, Kamila Kowalczyk, Joanna Płoszaj, Stowarzyszenie Badaczy Popkultury i Edukacji Popkulturowej „Trickster”, Wrocław 2016, s. 7–11.
- Jędrzych Karolina, *Portret dziewczynki, dziewczyny i kobiety w powieściach Marii Krüger*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2017.
- Kaczor Katarzyna, *Geralt, czarownice i wampir. Recykling kulturowy Andrzeja Sapkowskiego*, Słowo/Obraz Terytoria, Gdańsk 2006.
- Kaniewska Bogumiła, *Alicja i inne... O niegrzecznych bohaterkach literatury dziecięcej*, w: *Twórczość niepozorna. Szkice o literaturze*, red. Joanna Grądział-Wójcik, Agnieszka Kwiatkowska, Lucyna Marzec, Wydawnictwo Pasaże, Kraków 2015, s. 204–218.
- Kasperek Kinga, *Ciri – dziecko, dziewica, cyborg*, w: *Literatura popularna. T. 2. Fantastyczne kreacje światów*, red. Ewa Bartos, Dominik K. Chwolik, Paweł Majerski, Katarzyna Niesporek, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2014, s. 245–262.
- Kładź-Kocot Marta, *Cień pani Moore. Seksualność, kobiecość i konstrukcje genderowe w twórczości C.S. Lewisa*, „Creatio Fantastica” 2014, nr 4(46), s. 1–21.
- Kostecka Weronika, *Baśniowe herstory. Postmodernistyczne strategie reinterpretacyjne Angeli Carter, Tanith Lee i Emmy Donoghue*, „Creatio Fantastica” 2016, nr 2(53), s. 23–39.
- Kostecka Weronika, *Baśń postmodernistyczna: przeobrażenia gatunku. Intertekstualne gry z tradycją literacką*, Wydawnictwo Naukowe i Edukacyjne SBP, Warszawa 2014.
- Kostecka Weronika, *Dziwne, niesamowite, potworne. Bohaterki postmodernistycznych baśni Neila Gaimana*, w: *Łapacz snów. Studia o twórczości Neila Gaimana*, red. Weronika Kostecka, Anna Mik, Maciej Skowera, Wydawnictwo Naukowe i Edukacyjne SBP, Warszawa 2018, s. 159–179.
- Kostecka Weronika, *Nowe wcielenia kobiecości? Atrybuty bohaterek współczesnej fantastyki dziecięcej i młodzieżowej. Prolegomena*, w: *O czym mówią rzeczy? Świat przedmiotów w literaturze dziecięcej i młodzieżowej*, red. Anna Mik, Marta Niewieczerzał, Ewelina Rąbkowska, Grzegorz Leszczyński, Wydawnictwo Naukowe i Edukacyjne SBP, Warszawa 2019, s. 107–131.
- Kułakowska Joanna, *Fantastyka, kobieca przygoda*, „Nowa Fantastyka” 2012, nr 3, s. 4–5.
- Lasoń-Kochańska Grażyna, *Córki Penelopy. Kobiety wobec baśni i mitu*, „Słupskie Prace Filologiczne. Seria Filologia Polska” 2004, nr 3, s. 173–182.
- Lasoń-Kochańska Grażyna, *Gender w literaturze dla dzieci i młodzieży. Wzorce płciowe i kobiecy repertuar tematyczny*, Wydawnictwo Naukowe Akademii Pomorskiej, Słupsk 2012.
- Lasoń-Kochańska Grażyna, *Kobiety opowiadają świat. Szkice o fantastyce*, Wydawnictwo Naukowe Akademii Pomorskiej, Słupsk 2008.
- Lasoń-Kochańska Grażyna, *Kora, Demeter i inne. Córki ojców, córki matek*, „Słupskie Prace Filologiczne” 2005, nr 4, s. 189–200.
- Lasoń-Kochańska Grażyna, *Od Penelopy do Inanny i z powrotem. Kobięce strategie opowiadania mitu i baśni*, „Literatura i Kultura Popularna” 2014, nr 20, s. 131–142.
- Lemann Natalia, *Wielka cisza w (polskim) kosmosie – (nie)obecność kobiet w polskiej fantastyce socjologicznej doby PRL*, „Kultura Popularna” 2014, nr 2, s. 102–117.

- Leszczyński Grzegorz, *Literatura i książka dziecięca. Słowo – obiegi – konteksty*, CEBID, Warszawa 2003.
- Majak Aleksandra, *Transgresja i opowieść* w Mrocznych materiałach Philipa Pullmana, „Czy/tam/czy/tu” 2016, nr 1–2, s. 31–50.
- Marszałek Lidia, *Kulturowe uwarunkowania roli kobiety we współczesnym społeczeństwie*, „Seminare. Poszukiwania Naukowe” 2008, nr 1, s. 267–279.
- Mytych-Forajter Beata, *Uwolnić Pippi!*, w: *Uwolnić Pippi! Twórczość dla dzieci wobec przemian kultury*, red. Iwona Gralewicz-Wolny, Beata Mytych-Forajter, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2013, s. 11–24.
- Niewiadowski Andrzej, *Romantyczne widzenie świata*, „Fantastyka” 1983, nr 3(6), s. 22–23.
- Olkusz Ksenia, *Romans paranormalny*, w: *Materiały do „Słownika Rodzajów Literackich”, „Zagadnienia Rodzajów Literackich”* 2016, t. 59, z. 1, s. 104–110.
- Olkusz Ksenia, *Rozbieranie wampira. Erotyczne imaginacje i seksualne fantazje w roman-sach paranormalnych / metafizycznych (na wybranych przykładach)*, „Orbis Linguarum” 2015, t. 43, s. 213–228.
- Pekaniec Anna, *Jak przerobić baśnie na zaangażowane utopie? Twórczość prozatorska Angeli Carter*, „Dzieciństwo. Literatura i Kultura” 2020, t. 2, nr 1, s. 170–191.
- Pigoń Anna, *Młodość, miłość, feminizm – czyli o kobietach w Jeźycjademie Małgorzaty Musie-rowskiej. Prolegomena*, „Filoteknos” 2019, nr 9, s. 357–377.
- Płoszaj Joanna, *Dziewica w potrzasku, seksualna niewolnica i demon w ludzkiej skórze. Mechanizmy kreowania kobiety w roli obiektu erotycznego na przykładzie Achai Andrzeja Ziemiańskiego*, „Literatura Ludowa” 2019, nr 6, s. 45–57.
- Płoszaj Joanna, *Powabne wybranki Mordimera Madderdina. Kreacje i role postaci kobie-cych w cyklu inkwizytorskim Jacka Piekary na tle przygodowego schematu fabularne-go*, w: *Kobieca strona popkultury*, red. Katarzyna Jewtuch, Kamila Kowalczyk, Joanna Płoszaj, Stowarzyszenie Badaczy Popkultury i Edukacji Popkulturowej „Trickster”, Wrocław 2016, s. 33–49.
- Pulliam June Michele, *Monstrous Bodies. Feminine Power in Young Adult Horror Fiction*, McFarland & Company, Jefferson, NC 2014.
- Rynkiewicz Beata, *Pomiędzy biernością a buntem. Literackie wizerunki współczesnych dziewczyn w prozie polskiej po roku 1989*, Oficyna Wydawnicza Atut, Wrocław 2013.
- Seelinger Trites Roberta, *Waking Sleeping Beauty. Feminist Voices in Children’s Novels*, Iowa University Press, Iowa City 1997.
- Seklecka Ewelina, Walicka Anna, *Męskość i kobiecość w lekturach szkolnych – opis i ana-liza projektu „Równia Literacka” Fundacji Punkt Widzenia*, „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia de Cultura” 2016, t. 8, s. 43–56.
- Skowera Maciej, *Opowieści z innej Narnii. Problem Zuzanny Neila Gaimana jako udo-roślo-na literatura dziecięca*, „Filoteknos” 2016, nr 6, s. 60–76.
- Slany Katarzyna, *Kobieca opowieść o Zagładzie na przykładzie genologii kobiet w Rutce Joanny Fabickiej*, w: *(Od)pamiętywanie – gry z przeszłością w literaturze dla dzieci i młodzieży*, red. Bernadeta Niesporek-Szamburska, Małgorzata Wójcik-Dudek, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2018, s. 213–225.
- Slany Katarzyna, *Orbis exterior w baśni magicznej i jego symbolika w Oblubienicy Tygrysa i Towarzystwie wilków Angeli Carter*, w: *Geografia krain zmyślonych. Wokół kategorii*

- miejsca i przestrzeni w literaturze dziecięcej, młodzieżowej i fantastycznej*, red. Weronika Kostecka, Maciej Skowera, Wydawnictwo SBP, Warszawa 2016, s. 269–286.
- Slany Katarzyna, *Powrót Śnieżki*. Opowieść o jabłku *Emmy Donoghue*, w: *Literatura i inne sztuki w przestrzeni edukacyjnej dziecka*, red. Alicja Ungeheuer-Gołąb, Urszula Kopec, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2016, s. 177–186.
- Stasiewicz Piotr, *Między światami. Intertekstualność i postmodernizm w literaturze fantasty*, Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, Białystok 2016.
- Szczuka Kazimiera, *Kopciuszek, Frankenstein i inne. Feminizm wobec mitu*, EFKA, Kraków 2001.
- Śmietana Urszula, *Re-Grimm-owanie baśni. Kulturoterapia Angeli Carter*, „Czas Kultury” 2004, nr 4, s. 48–57.
- Uniłowski Krzysztof, *Wojowniczkki, czarodziejki i kochanki. Pamięci więdźmy Saymoore*, „Opcje” 2003, nr 3, s. 20–28.
- Uwięzione w grzeczności – obrazy kobiecych inności w tekstach literackich*, red. Beata Wałęciuk-Dejneka, Łukasz A. Wawryniuk, Wydawnictwo Aureus, Kraków 2015.
- Wasilewska Aleksandra, *Czy Hermiona jest kobietą? Konstrukty kobiecości w serii o Harrym Potterze*, w: *Harry Potter. Fenomen społeczny – zjawisko literackie – fenomen popkultury*, red. Weronika Kostecka, Maciej Skowera, Wydawnictwo SBP, Warszawa 2014, s. 79–88.
- Wiśniewska Ewa, *The Evolution of Female Characters in the Selected Works by Ursula K. Le Guin*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach. Filia w Piotrkowie Trybunalskim, Piotrków Trybunalski 2020.
- Wójcik-Dudek Małgorzata, *Czytająca dziewczyna. O przemianach współczesnej powieści dla dziewcząt*, w: *Literatura dla dzieci i młodzieży (po roku 1980)*, red. Krystyna Heska-Kwaśniewicz, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2008, s. 59–78.
- Wójcik-Dudek Małgorzata, *Siostrzaństwo lektury. O związkach powieści dla kobiet i dziewcząt*, w: *Literatura dla dzieci i młodzieży. Tom 5*, red. Katarzyna Tałuć, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2017, s. 57–77.
- Wróblewska Violetta, *Tropem stereotypów płciowych*, „Literatura i Kultura Popularna” 2014, nr 20, s. 194; A. Zabrzewska, *Gender w literaturze dla dzieci. Feministyczna metodologia: Ciało, Głos, Opowieść*, „AVANT” 2019, t. 11, nr 3, s. 193–196.
- Younger Beth, *Learning Curves. Body Image and Female Sexuality in Young Adult Literature*, Scarecrow Press, Lanham 2009.
- Zabawa Krystyna, *Rozpoczęta opowieść. Polska literatura dziecięca po 1989 roku wobec kultury współczesnej*, Wydawnictwo WAM, Kraków 2013.
- Zasacka Zofia, *Czytelnictwo młodzieży szkolnej 2017*, „Rocznik Biblioteki Narodowej” 2020, t. 51, s. 11–243.

Streszczenie

Celem artykułu jest zaprezentowanie stanu polskich badań nad kulturowymi obrazami kobiet i dziewcząt w literaturze fantastycznej dla młodych dorosłych. Kontekst rozważań stanowi przegląd prac badawczych dotyczących tej problematyki w twórczości literackiej dla młodzieży w ogóle oraz w prozie fantastycznej dla czytelników dorosłych. Fantastyka jest częstym wyborem czytelniczym młodych Polaków i Polek, dlatego przypuszczalnie odgrywa ona istotną rolę w transmisji wzorców kulturowych, także tych związanych z modelami genderowymi. Stąd kluczowa dla niniejszego tekstu teza, zgodnie z którą badanie tych literackich

modeli jest równie istotne. W artykule pokazano, na czym skupiały się dotychczasowe rodzime analizy konstrukcji bohaterek utworów fantastycznych dostępnych na rodzimym rynku wydawniczym, kierowanych (wyłącznie lub między innymi) do młodych odbiorców, a także zaproponowano kierunek dalszych eksploracji badawczych.

Polish research on constructions of girlhood and femininity in fantastic literature for young adults

Abstract

This article aims at presenting the Polish state of research on cultural images of women and girls in fantasy literature for young recipients. The context of this analysis lies in the review of research papers on this issue regarding literature for children and youth as such as well as fantasy prose for adult readers. Fantasy is a frequent choice of young readers in Poland, which is probably why it plays an important role in transmitting cultural standards, also related to gender models. For this reason, the thesis for this article is of key importance, as is researching those literary models. The article shows the focus of domestic analyses to date that regarded the heroines of fantasy books available on the Polish market, addressed at (exclusively or not) young recipients. This publication also suggests the course of further research endeavours.

Słowa kluczowe: dziewczyna, fantastyka, feminizm, gender, kobieta, konstrukty kobiecości i dziewczęcości

Keywords: girl, fantastic literature, feminism, gender, woman, constructions of femininity and girlhood

Weronika Kostecka – adiunkt w Zakładzie Literatury Popularnej, Dziecięcej i Młodzieżowej Instytutu Literatury Polskiej Uniwersytetu Warszawskiego. Kieruje Pracownią Badań Literatury dla Dzieci i Młodzieży UW. Redaktorka naczelna czasopisma naukowego „Dzieciństwo. Literatura i Kultura”. Autorka książek: *W kręgu baśni i fantastyki. Studia o literaturze dziecięcej i młodzieżowej* (2017, współaut. M. Skowera), *Baśń postmodernistyczna: przeobrażenia gatunku* (2014) i *Tajemnica księgi. Tropami współczesnej fantastyki dla dzieci i młodzieży* (2010). Stypendystka Internationale Jugendbibliothek w Monachium. Członkini International Research Society for Children's Literature, International Association for the Fantastic in the Arts oraz Polskiej Sekcji International Board on Books for Young People.